

Qandimova Nasiba Ramazonovna

Buxoro davlat pedagogika instituti
ta'lim va tarbiya nazariyasi
va metodikasi(boshlang'ich ta'lim)
1-bosqich tayanch doktoranti

O'QUVCHILARDA KREATIV TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISH: NAZARIY ASOSLAR, ILG'OR TAJRIBALAR VA AMALIY YONDASHUVLAR

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'quvchilarda kreativ tafakkurni shakllantirish va rivojlantirish masalasi keng yoritilgan. Shuningdek, zamonaviy ta'limda kreativlikning o'rni, uning nazariy asoslari, J. Guilford, E. Torrance, H. Gardner kabi olimlarning tadqiqotlari asosida tahlil qilgan. Xorijiy va milliy tajribalarga tayanib, ta'limda kreativlikni rivojlantirishga xizmat qiluvchi samarali metodlar va yondashuvlar keltirilgan. Maqolada o'quvchilarning ijodiy fikrlashini rag'batlantiruvchi topshiriqlar namunasi ham berilgan. Yakunda esa amaliy tavsiyalar orqali bu yo'nalishda o'qituvchilar faoliyatini boyitish yo'llari ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar: ijodiy qobiliyat, divergent tafakkur, original g'oya, erkin fikrlash, fikrlar xilma-xilligi, fikrni bayon qilish, noodatiy yechim.

РАЗВИТИЕ ТВОРЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ У УЧАЩИХСЯ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ, ПЕРЕДОВОЙ ОПЫТ И ПРАКТИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ

Аннотация. В данной статье рассматривается развитие креативного мышления у школьников как важнейшее направление современной системы образования. Автор анализирует теоретические основы креативности, опираясь на исследования таких ученых, как Дж. Гилфорд, Э. Торранс и Х. Гарднер. Также приведены примеры передового зарубежного и отечественного опыта, методические подходы и практические задания, способствующие формированию творческого мышления у учащихся. В заключение предложены рекомендации для учителей по эффективному применению креативных методов в учебном процессе.

Ключевые слова : Творческие способности, дивергентное мышление, оригинальная идея, стимулирование свободного мышления, Разнообразие идей Навык выражения мыслей.

DEVELOPMENT OF CREATIVE THINKING IN STUDENTS: THEORETICAL FOUNDATIONS, ADVANCED EXPERIMENTS AND PRACTICAL APPROACHES

Annotation. This article explores the development of creative thinking in students as a key focus of modern education. The author analyzes the theoretical foundations of creativity, drawing on the works of scholars such as J. Guilford, E. Torrance, and H. Gardner. The paper also presents examples of advanced international and national practices, methodological approaches, and practical tasks aimed at fostering students' creative thinking. Finally, recommendations are provided for teachers to effectively integrate creative methods into the learning process.

Keywords: creative abilities, divergent thinking, original idea, encouraging free thinking, variety of ideas, skill of expressing thoughts, unconventional solution.

Bugungi zamonaviy ta'lim jarayoni o'quvchilarning nafaqat bilim olishini, balki ularning mustaqil fikrlash, ijodiy yondashish, yangicha qarash va muammolarga noodatiy yechim topa olish qobiliyatlarini shakllantirishni ham talab qilmoqda. Kreativlik – bu shaxsning yangi, original va foydali g'oyalarni yaratish qobiliyati bo'lib, u XXI asrning eng muhim ko'nikmalaridan biri hisoblanadi.

Barchamizga ma'lumki, insonning fan, texnika, ishlab chiqarish, madaniyat va shu kabi boshqa sohalarda barcha uchun ahamiyatga ega bo'lgan yangilik yaratishi, izlanishi va kashf etishi bilan bog'liq murakkab psixologik jarayon ijod hisoblanadi. Shu o'rinda buyuk mutaffakkir Abu Nasr Farobiyning fikrlarini aytib o'tish joizdir: "Ijod- bilish jarayonida shunday ulug' fazilatki, inson uni egallashi uchun boshqa hamma fazilatlarini ishga solishi kerak". Haqiqatdan ham, inson ijod qilish jarayonida izlanadi, kuzatadi, tadqiqotlar olib boradi, natijalarni tahlil qilib mantiqiy xulosalar chiqaradi va shu asosda xulosaning to'g'ri yoki noto'g'ri ekanligini o'z tajribalarida sinab boradi.

Nazariy asoslar.

O'quvchilarda kreativlikni rivojlantirish borasida ko'plab olimlar ilmiy izlanishlar olib borganlar. Jumladan, Amerikalik psixolog J.P. Guilford ijodiy fikrlashni divergent tafakkur (turlicha yo'llar bilan fikrlash) asosida tahlil qilgan. U inson aql-idrokini o'lchashda kreativlikni alohida mezon sifatida ko'rsatgan.

E.Torrence esa kreativlikni o'lchash uchun maxsus testlar ishlab chiqqan. Uning testlari o'quvchilarning fluency (fikrlar soni), flexibility (fikrlar xilma-xilligi), originality (originallik) va elaboration (batafsil bayon qilish) ko'rsatkichlariga asoslangan.

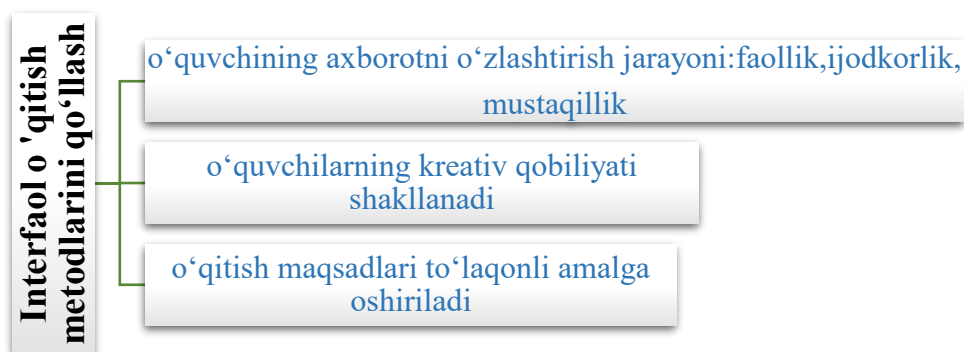
L.S. Vygotsky esa kreativlikni shaxsning ijtimoiy va madaniy rivojlanishi bilan bog'lagan holda, bolalarda ijodkorlik jarayoni kattalar ta'siri, muloqot va o'rganish orqali shakllanishini asoslab bergan.

De Bono tomonidan ilgari surilgan "Six Thinking Hats" (Oltita fikrlovchi qalpoq) usuli esa o'quvchilarning turli aspektlardan fikrlashini rag'batlantirib, kreativlikni kuchaytirishga xizmat qiladi.

Barcha sohalarining shiddat bilan rivojlanib borayotganligi yosh avlodning har tomonlama barkamol, kreativ va tezkor bo'lishini talab qilmoqda. Zamonaviy texnologiyalar o'quvchi egallayotgan bilimlarni o'zi qidirib topish, mustaqil o'rganib, tahlil qilish hattoki, xulosalarni ham o'zi keltirib chiqarishga o'rgatibgina qolmay, ularning ongiga singdirishga yordam beradi. Tahsil oluvchilarning mustaqil, ijodiy faoliyat olib borishlariga ko'maklashish ularning hayotda o'z o'rnini topishlari, darjalarini aniqlashlari va amalda tatbiq etishlari uchun sharoit yaratish shuningdek, ijodiy faoliyatlarini pedagogik qo'llab-quvvatlashga yo'naltirilgan topshiriqlarni taqdim etishni o'qituvchilarga vazifa etib belgilaydi.

Interfaol ta'limda o'qituvchi bevosita o'quv faoliyatining faol ishtirokchisi sanalib, o'quvchi esa bu faoliyatning sub'ekti sifatida aks etadi. Bu borada, ta'lim berishning maqsad va vazifalari, uning mazmuni va undan kutilayotgan natijalar bevosita ta'lim oluvchining individual imkoniyatlaridan kelib chiqib belgilanadi. Interfaol ta'limni amalda tatbiq etishning muhim usuli – interfaol o'qitish metodlaridir(1-rasm).

Interfaol ta'lim metodlari va texnologiyalar o'quvchida kreativ qobiliyatlarini

1-rasm. Interfaol metodlarni qo'llashning samaradorligi

shakllantirishda alohida ahamiyat kasb etadi. Shu sababli ular kreativlikni rivojlantirishga yo'naltirilgan interfaol o'qitish jarayonining muayyan mazmuni, vositalari, pedagogik shart-sharoitlari, xususiyatlari va usullarini aniqlash zarurati mavjud. Buning uchun o'quvchilarning kreativlik qobiliyatlarini shakllantirishga xizmat qiluvchi erkin-ijodiy muhitni yaratish, o'qituvchi va o'quvchilarning munosabatlari va o'zaro hamkorlikdagi harakatlariga soslangan o'qitish jarayonini yo'lga qo'yishdan iborat.

Yoshlarni zamonaviy bilimlar bilan o'qitish, mustaqil ta'lim olish ko'nikmalarini shakllantirish, egallagan bilimlarini ijodiy tarzda qo'llash zamonaviy ta'limning asosiy masalalaridan biri bo'lib hisoblanadi. Dastavval, bu jarayon o'quvchilarni bosqichma-bosqich tayyorlash bosqichini o'z ichiga oladi.

O'quvchilarni kreativ faoliyatga tayyorgarlik darajalari

Darajalar	Ko'rsatkichlar
Shaxsiy -kreativ	Kreativ faoliyatni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan shaxsiy qobiliyatlarni shakllantirish
Funksional-kreativ	Kreativ faoliyat zarur bo'lgan jismoniy va aqliy resurslardan foydalana olish qobiliyati
Shaxsiy faoliyatli-kreativ	O'ziga yuklatilgan muammoli topshiriqlarni samarali bajarishga imkon beradigan kreativ, shaxsiy fazilatlar va malakalarning yaxlit namoyon bo'lishi

Bugungi kunda informatsion texnologiyalar tez rivojlanib, har kuni ulkan hajmdagi axborot paydo bo'lmoqda. O'quvchilar va o'qituvchilar uchun axborotni to'g'ri izlash, baholash, qayta ishlash va undan samarali foydalanish muhim kompetensiyalardan biri hisoblanadi. Axborot bilan ishlash kompetensiyalari nafaqat ta'limda, balki hayotning turli sohalarida ham muhim rol o'ynaydi. Kreativ yondashuv asosida o'quvchilarning axborot bilan ishlash ko'nikmalarini rivojlantirish ularning zamonaviy dunyoga moslashuvchanligini oshiradi. O'quv jarayoniga innovatsion metodlarni qo'shish orqali quyidagi natijalarga erishish mumkin;

- O'quvchilarda tanqidiy fikrlash rivojlanadi.
- Axborotni tez izlash, tahlil qilish va saralash ko'nikmalari shakllanadi.
- Jamoaviy va mustaqil o'rganish qobiliyatlari rivojlanadi.
- O'quvchilar raqamli texnologiyalar bilan ishlashni o'rganadi.

Tajriba va izlanishlar

Kreativlikni rivojlantirishda o'quv muhitining ochiqligi, o'qituvchining erkinlik beruvchi yondashuvi va rag'batlantiruvchi topshiriqlarning mavjudligi muhim ahamiyat kasb etadi. Masalan, Finlandiya ta'lim tizimida o'quvchilarga mustaqil loyiha ishlari, guruhlarda ishlash va hayotiy muammolarni hal qilishga doir mashg'ulotlar berilishi ularning kreativ fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradi. O'zbekistonda ham turli maktablarda kreativlikni oshirishga qaratilgan tajribalar o'tkazilmoqda. Jumladan, Andijon viloyatidagi ayrim umumiy o'rta ta'lim maktablarida darslarda klasterlar tuzish, jamoaviy bahs-munozaralar uyushtirish va ijodiy yozuv mashqlari orqali o'quvchilarning fikrlash qobiliyatlari faollashtirilmoqda.

Toshkent davlat pedagogika universiteti olimlari tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda o'quvchilarning kreativlik darajasi darsda berilgan topshiriqlarning shakliga bog'liqligi aniqlangan. Ya'ni, ochiq tipdagi savollar, muammoli vaziyatlar va ijodiy topshiriqlar kreativlikni kuchliroq rag'batlantiradi.

Zamonaviy dunyoda kreativlik quyidagi sabablarga ko'ra muhimdir:

1. Muammolarni samarali hal qilish. Hayot va ish faoliyatida doimo muammolar paydo bo'ladi. Kreativ fikrlash orqali standart yondashuvlardan chiqib, muammolarni tez va o'ziga xos yo'llar bilan hal qilish mumkin.

2. Innovatsiyalar va rivojlanish. Yangi mahsulotlar, xizmatlar va texnologiyalar yaratishda kreativlik asosiy rol o'ynaydi. Kreativ insonlar mavjud bilimlar asosida yangilik kiritishga qodir bo'ladilar.

3. Moslashuvchanlik va tezkor o'rganish. Tez o'zgarayotgan dunyoda yangi bilimlarni egallash va yangiliklarga moslashish zarur. Kreativ odamlar o'zgarishlarga tez moslashib, ulardan foyda olish yo'llarini topadilar.

4. Ta'lim va o'qitish jarayonini yaxshilash. O'qituvchilar uchun kreativlik darslarni qiziqarli va samarali qilishga yordam beradi. O'quvchilar uchun kreativ tafakkur mustaqil fikrlash va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

5. Raqobatbardoshlik va martaba imkoniyatlari. Ish beruvchilar kreativ va innovatsion fikrlaydigan xodimlarni qidirishadi. Kreativ odamlar o'z kasbiy sohasida muvaffaqiyatga erishish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

“Kreativlik”ni rivojlantiruvchi topshiriqlar

	Topshiriqlar	Topshiriq sharhi
1	“Agar....”	Agar inson uchishni o'rganib olsa, hayot qanday o'zgarardi? Agar men kosmosda bo'lsam... - O'quvchilar bu savolga turlicha g'oyalar bildiradilar, bu divergent fikrlashni rag'batlantiradi.
2	“Rasmga asoslangan hikoya tuzish”	O'qituvchi rasm ko'rsatadi, o'quvchilar esa shu rasm asosida noodatiy hikoya yozadilar.
3	“Ixtiro “topshirig'i	O'quvchilarga muammo beriladi (masalan, issiqda uy sovitish muammosi) va ular o'z ixtirolarini yaratishadi
4	“O'ylab top va bahslash”	O'quvchilar yangicha g'oya ilgari suradi, qolganlari esa uni qo'llab-quvvatlaydi yoki qarshi fikr bildiradi.

Xulosa va tavsiyalar.

O'quvchilarning kreativlik qobiliyatini rivojlantirish – bu zamonaviy ta'limning muhim yo'nalishlaridan biridir. Kreativlikni rag'batlantirish orqali nafaqat o'quvchilarning fanlarga qiziqishi ortadi, balki ular mustaqil fikrlovchi, muammolarga o'zgacha yondasha oladigan shaxslar sifatida

shakllanadi. O'qituvchilar quyidagi tavsiyalarga amal qilgan holda o'z darslarini yanada ijodiy tashkil etishlari mumkin:

- Savollarni ochiq shaklda berish;
- Muammoli vaziyatlar yaratish;
- Ijodiy topshiriqlar va loyihalarni qo'llash;
- Baholashda ijodiy yondashuvni inobatga olish.

Shuningdek, ta'lim tizimida kreativ fikrlashga oid treninglar, seminarlar va mahorat darslari o'tkazish o'qituvchilarning salohiyatini oshirishda muhim omil bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. "Ta'lim to'g'risida"gi qonun. O'RQ-637-son. 2020-yil 23-sentabr. <http://lex.uz/>
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar Strategiyasi to'g'risida"gi PF-4947-son Farmoni\ O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlar to'plami, 2017-y., 6-son, 70-modda
3. Ishmuxamedov R.J. Innovatsion texnologiyalar yordamida ta'lim samaradorligini oshirish yo'llari. –T.:TDPU,2015y.
4. Ibragimova G.N. "Interfaol o'qitish metodlari va texnologiyalari asosida talabalarning kreativ qobiliyatini rivojlantirish" \Monografiya. –T: "Fan va texnologiyalar",2016-y.
5. Guilford J.P. (1967). The Nature of Human Intelligence.
6. Torrance E.P. (1974). Torrance Tests of Creative Thinking.
7. Vygotsky L.S. (1978). Mind in Society.
8. De Bono E. (1992). Serious Creativity: Using the Power of Lateral Thinking.
9. Mamatova M., Tursunov U. (2020). Pedagogik innovatsiyalar va kreativlik. – Toshkent: TDPU nashriyoti.
10. Qodirova M. (2023). Kreativ o'qituvchi va innovatsion ta'lim. – Andijon: Ilm ziyo.